

Analysis of the Criminalization of Illicit Relationships in Social Networks with Emphasis on the Tasbib Rule

Sedigheh Mahdavianpour^{*1}

1. Assistant Professor, Department of Education, Dashtestan Branch, Islamic Azad University, Dashtestan, Iran. (Corresponding Author)

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 15-24

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0000-0000-0000

TELL: +98000000000000

Email: m.mahdavi133@gmail.com

Article history:

Received: 08 Dec 2024

Revised: 09 Feb 2025

Accepted: 09 Mar 2025

Published online: 22 Jun 2025

Keywords:

Criminalization, Illicit Relationships, Social Networks, Tasbib Rule.

ABSTRACT

The criminalization of illicit relations and obscene behaviors in cyberspace and social networks has become a common issue in various countries, which is considered a major problem due to the Sharia approach in the Iranian penal system. The present study seeks to analyze the criminalization of illicit relations on social networks with regard to the jurisprudential rule of attribution. What are the weaknesses of the laws related to the criminalization of illicit relations on social networks from the perspective of the jurisprudential rule of attribution? The results have shown that in line with the principle of attribution, Article 14 of the Computer Crimes Law approved in 2009 requires it to consider the principle of "republication and repetition of the crime" in the publication of illicit relations or obscene acts. Also, Note 4 of Article 742 of the Islamic Penal Code approved in 1392 considers nudity as an example of obscene behavior, which is not applicable to obscene behavior and illicit relationships through revealing clothing, which requires amendment and inclusion of a note to include the aforementioned behaviors using revealing clothing. In addition, Article 14 of the Computer Crimes Law should state examples of "interest" in behaviors similar to illicit and obscene acts as examples to avoid interpretability. The present article uses a descriptive-analytical method and library tools.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2025 The Authors.

How to Cite This Article: Mahdavianpour, S (2025). "Analysis of the Criminalization of Illicit Relationships in Social Networks with Emphasis on the Tasbib Rule". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 5(2): 15-24.

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

دوره پنجم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۴

تحلیل جرم‌انگاری روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی با تأکید بر قاعده تسبیب

صدیقه مهدویان پور^{۱*}

۱. استادیار، گروه معارف، واحد دشتستان، دانشگاه آزاد اسلامی، دشتستان، ایران. (نویسنده مسؤول)

چکیده

امروزه و به واسطه گسترش اینترنت فراملی، جرایم نیز هم‌سو با این تغییرات جنبه گسترده‌ای به خود گرفته که شناسایی و مقابله با عاملان و مجرمان را نیز دشوارتر ساخته است. بخش مهمی از بسترهای شکل‌گیری جرایم، شبکه‌های اجتماعی هستند که هم‌روزه بر تعداد و گستره آنان افزوده می‌شود. در همین راستا پژوهش حاضر درصدد است تا جرم‌انگاری روابط نامشروع را در شبکه‌های اجتماعی با توجه به قاعده فقهی تسبیب مورد تحلیل قرار دهد. این پرسش مطرح است که شناسایی مجرمان در عرصه روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی به چه شیوه‌هایی میسر است؟ بر مبنای قاعده تسبیب، غلبه بر عنصر «آگاهی» و «عمدی‌بودن» در جرایم مرتبط با روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی ضروری است. کوشش عمده در این زمینه می‌بایست معطوف به تمیز میان رفتارهای عادی اجتماعی و سهل‌گیری در این زمینه و از سوی دیگر، شناسایی جرایم مشهود و ناقض حریم خصوصی یا عفت عمومی جامعه اسلامی است که بیش از پیش می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. رویکرد دیگر برای غلبه بر عنصر «مکان» ایجاد نوعی تعامل سازنده حقوقی در سطح بین‌المللی است تا موارد مرتبط با روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی که مرتبط با شهروندان در جامعه ایران است، شناسایی و جهت رسیدگی وارد پروسه قضایی شوند. در زمینه داخلی نیز ایجاد یک مرکز تخصصی و مرجع صالح بسیار مهم است، چنان‌چه اصل ۷۵۹ قانون مبارزه با جرایم رایانه‌ای نیازمند اصلاح به‌نحوی است که به‌شکلی تخصصی بتوان جرایم در این حوزه را مشخص نموده و مبنایی برای رسیدگی قضایی به روابط نامشروع تلقی شود. در مقاله حاضر از روش توصیفی - تحلیلی و ابزار کتابخانه‌ای بهره برده می‌شود.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۵-۲۴

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید:-.....-.....-.....

تلفن: +۹۸۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

ایمیل: m.mahdavi133@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۱۸

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱

واژگان کلیدی:

جرم‌انگاری، روابط نامشروع، شبکه‌های اجتماعی، قاعده تسبیب.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

انقلاب شگفت‌انگیز ارتباطات و اطلاعات و مخصوصاً نقش اینترنت در تحول تعاملات بشر باعث شد تا سبک زندگی جدیدی شکل بگیرد، از جمله این که مردمان در سراسر جهان و به دور از یکدیگر، در قالب برنامه‌ها و نرم‌افزارهای اینترنتی گرد هم جمع شده و بیش از همه به سبک زندگی در دهکده جهانی نزدیک شوند. از این رو عنصر زمان و مکان به عنوان دو محدودیت اصلی در تعامل افراد با یکدیگر حذف شده یا به حداقل رسیده است. به تعبیر مانوئل کاستلز، فناوری اطلاعات و ارتباطات با فراهم کردن پیدایش جامعه‌ای به هم پیوسته، افراد و جوامع را در قالب هویت‌های جدید شکل داده و به تبع آن نیز ساختار مناسبات و ارتباطات انسانی نیز شیوه جدیدی به خود گرفته است (کاستلز، ۱۳۸۴: ۳۸۳). تحولات مربوط به حوزه ارتباطات و مخصوصاً در نزد پدیده‌های مربوط به اینترنت بیش از همه محسوس است؛ به این دلیل که شیوه‌های جدید ارتباطی، نقش خانواده و نهادهای سنتی را به حاشیه برده و افراد را در یک بستر جدید و به دور از کنترل والدین، خانواده، دولت و حتی قوانین فراملی قرار داده است. در این بستر جدید که تبعات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آن بسیار گسترده است، عرصه جرایم نیز به شدت دگرگون شده یا مناسبات جدیدی بر آن حاکم شده است.

بدین ترتیب عرصه حقوقی نیز مانند سایر عرصه‌ها، فضای جدیدی را تجربه کرده است که تا قبل از آن سابقه نداشته و حتی مبارزه با جرایم و تخلفات در این عرصه جدید با توسل به قوانین پیشین امکان‌پذیر نیست. به این دلیل که حذف عنصر زمان و مکان و همچنین متفاوت بودن زمینه‌های ارتکاب جرم در فضای واقعی و فیزیکی با فضای سایبری و مجازی، باعث شده تا بسیاری از قوانین پیشین در مواجهه با شرایط جدید کارایی و اثربخشی خود را از دست بدهند. یکی از جرایم فراگیر در سطح فضای سایبر یا شبکه‌های اجتماعی، روابط نامشروع است که در هر جامعه و نظام حقوقی و سیاسی، دیدگاه‌های متفاوتی نسبت به آن ارائه می‌شود. ارتباط با جنس مخالف، هرچند در نظام‌های اجتماعی و به تبع با حاکم بودن نظام حقوقی برای اداره جامعه و برقراری عدالت، منع نشده است، اما در نظام اسلامی که احکام شریعت بر آن حاکم است، چهارچوب و

محدوده خاصی برای روابط زن و مردم تعریف شده است. بر مبنای همین چهارچوب تعیین شده، روابطی که بدون برقرار بودن رابطه ازدواج میان افراد باشد و منجر به فساد، بهره برداری جنسی، سوءاستفاده، تعرض یا تجاوز و ... گردد، محکوم بوده و اقدامات کیفری متناسبی نیز برای هریک از مصادیق خارج از شرع و قانون لحاظ شده است. به هر ترتیب باید گفت باتوجه به بستر جدیدی که توسط اینترنت و شبکه‌های اجتماعی شکل گرفته است، جرم‌انگاری مصادیق خلاف شرع و قانون محل بحث و توجه فراوانی است، به طوری که حتی باوجود محدودیت‌های پیشروی قانون‌گذار در عرصه فضای سایبر، تدابیر قضایی و کیفری برای مقابله، پیشگیری و یا برخورد با افرادی که به هر نحوی باعث نادیده گرفتن محدوده شخصی افراد یا عرف و سنن جامعه می‌شوند، در نزد قانون‌گذار دیده می‌شود. موارد یادشده تحت عنوان روابط نامشروع از آنان یاد می‌شود که مصادیق و موارد مختلفی را نیز دربر می‌گیرد. به طور مشخص قانون مجازات اسلامی، قانون جرایم رایانه‌ای و آیین دادرسی مدنی بخشی از این راهکارها به شمار می‌روند. باتوجه به اهمیت بحث حاضر و همچنین پیوند قوانین با آموزه‌های شرعی و دینی، در پژوهش حاضر تلاش بر این است تا جرم‌انگاری روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی باتوجه به قاعده فقهی تسبیب به بحث گذاشته شود.

۱- روابط نامشروع

از منظر فقهی، روابط نامشروع، یعنی رابطه‌ای میان دو نفر که علقه زوجیت میان آنان برقرار نباشد و این روابط می‌توان تقبیل یا مضاجعه باشد (محقق حلی، ۱۳۷۷: ۳۶۵). پیرو همین نگرش، مواد مختلفی از قوانین داخلی به بحث روابط نامشروع پرداخته و مجازاتی نیز برای آن در نظر گرفتند، از جمله در ماده ۳۶۷ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) به همین موضوع اشاره شده است. بنابراین روابط نامشروع بیانگر روابطی برخلاف مقررات و قوانین و اصول اخلاقی و دینی است که در فضای سایبری و شبکه‌های اجتماعی معنای خاص خود را دارد، به طوری که بیشتر بر مصادیق آن توجه نشان داده شده است. در تبصره چهارم از ماده ۷۴۲ از قانون جرایم رایانه‌ای چنین آمده است: «محتویات مستهجن به تصویر، صوت یا متن واقعی یا غیر واقعی یا

متنی اطلاق می‌شود که بیانگر برهنگی کامل زن یا اندام تناسلی یا عمل جنسی انسانی است» (قانون جرایم رایانه‌ای).

روابط نامشروع به غیر از زنا، لفظ کلی و مطلق است که مصادیق متعددی را دربر می‌گیرد، یعنی هر نوع برقراری ارتباط و پیوستگی خارج از محدوده شرعی روابط زن و مرد که خلاف شرع تلقی می‌شود (صدیقی، ۱۳۹۹: ۱۲۰)، ضمن این که روابط نامشروع در تبصره اول از ماده ۷۴۲ قانون جرایم رایانه‌ای اشاره به محتویات و آثار مبتذل و آثاری است که دارای صحنه‌ها و صور قبیحه باشد (قانون جرایم رایانه‌ای، مصوب ۱۳۸۸) یا این که افعال و اعمالی که انجام آنان در فضای تبادل ارتباطات و اطلاعات باعث سست شدن بنیان خانواده، بی‌بندوباری جنسی، افزایش فحشا، بیماری‌های روحی و روانی و درنهایت بی‌احترامی به ارزش‌های انسانی می‌گردد (ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۹). در راستای جلوگیری و یا جرم‌انگاری موارد نامشروع، مقنن به بحث جرم‌انگاری و هرنه‌نگاری رایانه‌ای پرداخته و تمامی مصادیق، صور و گونه‌های آن را ممنوع اعلام نموده و برای مسببان و مرتکبان، پاسخی کیفری در قالب مجازات لحاظ کرده است (غفاری چراتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۰). بنابراین هم قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ و هم قانون مجازات اسلامی و بخشی از قوانین مدنی به بحث از روابط نامشروع و میزان مجازات برای سطوح مختلف این روابط در نظر گرفتند که در ادامه بدان‌ها پرداخته می‌شود.

۲- قاعده تسبیب و نقش آن در جرایم و مجازات

قاعده تسبیب به‌عنوان یکی از قواعد فقهی، می‌تواند نقش عاملان و مسببان جرایم در جامعه را از حیث میزان نقشی که در آن دارند، نشان دهد. تشریح این قاعده فقه به‌دلیل اهمیت افعال و رفتار انسانی در قبال رفتارهایی است که به جامعه آسیب می‌رساند، اما مسؤولیت افراد و نهادها درباره آن روشن نیست، زیرا در تسبیب، عقیده بر این است که اگر فعلی از سوی فاعل مختار و عاقل صادر شود و آن فعل باعث اتلاف مال و جان مسلمانان شود، وی در قبال عملی که ضرررسانی می‌کند، ضامن است (بجنوردی، بی‌تا: ۲۸). به عبارت دیگر، هرگونه عملی که از سوی افراد با هدف تضییع حقوق دیگران انجام شود، فاعل آن در قبال آن عمل، ضامن است و در صورت

مشخص شدن تضییع حق دیگران، حرام بودن آن عمل مسلم است (منتظری، ۱۳۷۳: ۵۷۹/۲). برخی دیگر از فقهای متقدم، چنین بیان کردند که اگر میان فعل فرد و افراد و آثاری که بر اتلاف منابع و دارایی مسلمانان وارد می‌سازد، ارتباطی دیده شود، عمل فرد، مصداق اتلاف تلقی شده و وی ضامن است. در این باره از امام صادق (ع) نقل شده است که می‌فرمایند: «هرکس به سبب چیزی در راه مسلمین ضرر وارد نماید، ضامن پیامدهای آن عمل است» (حر عاملی، ۱۳۸۶: ۱۸۱/۱۹). بر مبنای قاعده ذکر شده، هر عملی در نوع خود مسؤولیتی به دنبال دارد و شانه‌خالی کردن از رفتارهای خود نشانه تمایل فرد به فرار از مسؤولیت است که همین رویه در عرصه جرم‌انگاری بسیار حائز اهمیت است. عدم پذیرش مسؤولیت به‌دلیل آن که، فاعل را در قبال اعمال و رفتارهای خود ضامن نمی‌داند، مصداق سلب اعتماد عمومی و همچنین اهمیت قانون برای رصد و پیگیری افراد مجرم و بزه‌کار را نشان می‌دهد. همچنین از جهتی دیگر، بی‌توجهی به نقش مخرب مجرمان و مسؤولیت‌ناپذیری آنان در جامعه و نظام اجتماعی باعث تضییع حقوق سایر مسلمانان می‌گردد و حسب قاعده تسبیب مستوجب مجازات و پیگیری بر مبنای قانون هستند. به‌رحال قاعده فقهی تسبیب از جهت این که به افعال و رفتار انسانی و همچنین پذیرش مسؤولیت بر مبنای نقشی که در یک جرم یا بزه دارد، قابل توجه است. از این منظر قاعده فقهی اخیر می‌تواند در جرم‌انگاری روابط نامشروع بر مبنای میزان و نقش مجرم، به‌مثابه یک راهنمای مؤثر عمل نموده و راهکارهای خاصی نیز ارائه نماید.

۳- تحلیل جرم‌انگاری روابط نامشروع

بررسی جرم‌انگاری روابط نامشروع و ابعاد مختلف آن، از یک سو بیانگر توجه به نقش مسبب یا مسببان (عاملان) این جرایم است و از سوی دیگر نشانگر توجه به حقوق و اخلاق اجتماعی است که برای جلوگیری از گسترش این رویه، مجازاتی عمومی نیز لحاظ شده است.

۳-۱- سهولت قانونی به‌دلیل تفاوت جرم در شبکه‌های اجتماعی

تحلیل جرم‌انگاری روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی به دلیل تعلق داشتن به جرایم سایبری، غالباً با نوعی رویکرد

«سهل گیرانه» مواجه است. به این دلیل که در قوانین، از جمله در تبصره ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، دادگاه در عین صدور حکم، به سختی و متناسب بودن مجازات مورد حکم با شرایط و کیفیات مقرر در این ماده توجه نشان داده است (توحیدی نافع و امیرلی، ۱۳۹۵: ۴۵)، زیرا قانون گذار و نظام قضایی با درک تفاوت میان فضای واقعی و مجازی (یعنی عرصه تولید و گسترش شبکه‌های اجتماعی)، ارتکاب جرم در فضای سایبری را به دلیل حکمرانی آزاد و عدم کنترل همه جانبه، مستعدتر از فضای واقعی می‌دانند یا ارتکاب جرم در آن راحت است (رحیمی، ۱۳۹۸: ۸۰). بنابراین به دلیل متعلق بودن شبکه‌های اجتماعی به فضایی متفاوت از فضای فیزیکی و حقیقی، وقوع یک بزهکاری یا عمل مجرمانه نیازمند نوعی تناسب جرم و مجازات است که در نهایت به احکامی سهل گیرانه‌تر نسبت به بروز همان جرم در فضای حقیقی منجر می‌شود.

مقنن در ایران، به صراحت از اصطلاحاتی نظیر پورنوگرافی یا هرزه‌نگاری استفاده نکرده است، بلکه با طرح عباراتی نظیر «منافی عفت عمومی»، «جریحه دار نمودن عفت و اخلاق عمومی»، «مبتذل» یا «مستهجن» به این موضوع اشاره کرده است (حبیب‌زاده و رحمانیان، ۱۳۹۰: ۳۶). بنابراین در صورتی که یک عمل خاص در شبکه‌های اجتماعی به دلیل انتساب به روابط نامشروع به عنوان جرم در نظر گرفته شود، تحت عناوین هتک حیثیت از طریق انتشار محتوای صوتی و تصویری، انتشارات اسرار خصوصی دیگران مورد بحث واقع می‌شود (موسوی و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۴۰). بر مبنای همین اعمال و رفتارها، قانون گذار در ماده ۷۳۴ از قانون مجازات اسلامی به موضوع معاونت در جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی پرداخته است. ارجاع دادن این افعال و رفتارها به اصطلاحاتی نظیر ترغیب و تحریک، نشان دهنده آن است که حتی برای معاونت در چنین جرایمی به شکل ایجابی آن، مجازات تعیین شده است. به دیگر سخن، هر چند در حقوق کیفری ایران، اصل را بر مجرم بودن عاریه‌ای برای معاونت در جرم است و تا هنگامی که مباشر، رفتار مجرمانه‌ای نداشته باشد، معاون مسئولیتی ندارد، اما در مواردی، این رفتار مجرمانه به صورت مستقل برای معاون در نظر گرفته شده است. بند «الف» ماده ۷۳۴ قانون مجازات

اسلامی، تحریک دستیابی به محتویات مستهجن یا مبتذل و بند «ب»، تحریک کردن افراد به ارتکاب جرایم را مورد توجه قرار داده که برای معاونت در چنین جرایمی لحاظ شده است (تقی‌پور و زرینه، ۱۳۹۵: ۷۳). حسب قوانین کیفری مرتبط با بحث روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی، افرادی که به هر نحو در امر تولید، ذخیره و تکتیر مطالب و صفحات مرتبط با این عمل دخالتی داشته باشند، مطابق قاعده تسبیب، مستوجب مجازات هستند، چنانچه درباره این قاعده از امام صادق (ع) نقل شده که فرمودند: «هرگاه چیزی بر سر راه مسلمانان قرار داده شود، عامل آن، ضامن خساراتی است که از عمل وی ناشی می‌شود» (حر عاملی، ۱۴۱۳: ۱۸۱/۹). باتوجه به این که روابط نامشروع بخشی از خسارات معنوی به افراد جامعه است و می‌تواند باعث ضرر و زیاده فرد یا افرادی به انحای مختلف شود، مسبب آن، به عنوان عامل جرم تلقی می‌شود، زیرا اتلاف و تسبیب قواعد فقهی با حکم عقلی هستند، یعنی اگر حکم عقلی باشد و کسی به شیوه مستقیم و غیرمستقیم، مال دیگری را از بین ببرد، ضامن می‌باشد، هر چند اتلاف می‌تواند به شیوه فعل مثبت یا ترک فعل صورت گیرد، اما سبب، همواره به شکل ایجابی و مثبت محقق می‌گردد (نجفی و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۲۴-۴۲۳). بدین معنا که فعل فرد یا افراد از جهت ترویج روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی، در صورت تحقق یافتن، مستوجب مجازات خواهد بود که حسب میزان جرم، مجازات نیز در نظر گرفته می‌شود، اما به هر حال تفاوت جرم در فضای فیزیکی با فضای مجازی باعث شده تا همواره عنصر «مکان» به عنوان یک چالش حقوقی در زمینه رسیدگی به جرایم روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی جلوه‌گر شود.

۳-۲- عمدی بودن جرم

در حقوق جزا، مقنن اصل را بر عمدی بودن جرایم بنا کرده است (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۲: ۴۲۹). بنابراین در هرزه‌نگاری یا مصداق مشخص آن، یعنی روابط جنسی نامشروع، همین اصل حقوق جزا حاکم بوده و اصولاً هرزه‌نگاری نیز در صورت عمدی بودن قابل بررسی است، بدین ترتیب در افعال و رفتارهای مادی هرزه‌نگاری نظیر روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی، رکن روانی که دربرگیرنده عمد رفتاری، عمد غایی، آگاهی و اثبات آگاهی مرتکب به محتویات هرزه‌نگاری است، در صورتی که

اجتماعی بیش از هر چیز معطوف به یافتن عنصر «عمد غایی» است، یعنی رفتاری که سه رویه: تولید، ذخیره و نگهداری را به همراه قصد تجارت یا افساد دنبال نماید (عالی‌پور، ۱۳۹۵: ۳۰۵). بنابراین قانون‌گذار با درک شرایط و بسترهای فضای مجازی با فضای حقیقی، اصل را بر «عمد غایی» در این‌گونه جرایم نهاده تا بتوان مبنایی برای جرم‌انگاری روابط نامشروع پیدا نمود.

با این حال دشواری جرم‌انگاری روابط نامشروع در فضای مجازی بر کسی پوشیده نیست. اگر رفتار مجرمانه در حالت کلی آن شامل تولید، توزیع و تکثیر و نگهداری آثار سمعی و بصری مبتذل یا مستهجن باشد (آقایی‌نیا و عابد، ۱۳۹۱: ۱۹)، در این صورت برمبنای قاعده «تسبیب» نیازمند یافتن راهی برای یافتن جرم و سپس تعیین مجازات خواهیم بود. مقنن در این‌باره عنصر «آگاهی» را به‌عنوان رکن روانی هرزه‌نگارانه در نظر گرفته است. بر این اساس، مرتکب باید آگاه باشد که عملی که مرتکب می‌شود، دارای محتویات مستهجن یا مبتذل بوده است. بنابراین اثبات آگاهی مرتکب به مستهجن بودن یا مبتذل بودن، در تعیین مجازات اهمیت بسیاری دارد (عالی‌پور، ۱۳۹۵: ۳۰۵)، اما به هر حال، رویه قانون‌گذار به‌دلیل حساسیت نسبت به رعایت اخلاق و جلوگیری از بزهکاری در فضای جامعه باعث شده تا فصلی از قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ با عنوان «جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی» را مطرح کند. مطابق این ماده: «هرکس به‌وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده محتویات مستهجن را منتشر، توزیع یا معامله کند یا به قصد تجارت یا افساد تولید یا ذخیره یا نگهداری کند، به حبس از نود و یک‌روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد» (قانون جرایم رایانه‌ای، مصوب ۱۳۸۸). در کنار این قانون اختصاصی، قوانین مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی مدنی نیز به موضوع روابط نامشروع از جهت جریحه‌دارکردن عفت عمومی جامعه پرداخته و مجازاتی نیز برای عاملان یا مسببان بیان کردند.

۳-۳- راهکار فقهی - حقوقی برای مقابله با روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی

روابط نامشروع نظیر حرمت فحشا، لهو، غنا، استعمال مسکرات و آلات قمار و نظایر آن در فقه تقبیح شده است (شیخ انصاری،

اثبات شوند، فرد هرزه‌نگار تلقی شده و مستحق مجازات خواهد بود (غفاری چراتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۰). در همین راستا، ماده ۷۴۲ قانون مجازات اسلامی، انتشار، توزیع، معامله، تولید، ذخیره و نگهداری محتویات مستهجن (قانون مجازات اسلامی) را به‌عنوان مصادیق مرتبط با منافی عفت عمومی مطرح کرده است. در این صورت اگر چنین رویه‌ای، باعث گسترش و انتشار مطالبی از این قبیل منجر شود، مجازات مجرم اعمال می‌شود (تقی‌پور و زرینه، ۱۳۹۵: ۷۲). این بدان معناست که برمبنای قاعده تسبیب، نقش افراد در توزیع، انتشار، معامله و ذخیره به عنوان سبب یا عامل چنین جرمی در نظر گرفته می‌شوند.

علاوه بر این، قانون‌گذار با تعریفی موسع از روابط نامشروع، طرفین یک رابطه نامشروع را در نقش مسبب رفتارهای خلاف قانون آورده است. از این جهت مقنن، روابط نامشروع را شامل کلیه اعمال جنسی مادون زن و خلاف عفت بین زن و مرد دانسته که علقه ازدواج بین آن‌ها نباشد و کلمه عفت، پیشگیری از محرمت جنسی است (احمدلو، ۱۳۷۷: ۱۰۱). این تعریف و رویه دربرگیرنده روابطی است که حتی در شبکه‌های اجتماعی به انحای مختلف رخ می‌دهد و در صورتی که به فساد و آسیب زدن به فرد یا اعمال منافی عفت منجر شوند، مستحق مجازات هستند. در این رویکرد، رابطه نامشروع، در معنای رابطه به شیوه مکالمه تلفنی یا ارتباط اینترنتی، قدم‌زدن در پارک یا خیابان بدون لمس یکدیگر، مکاتبه نوشتاری یا مجازی و ... نمی‌باشد (قیاسی و ثقفی، ۱۴۰۰: ۱۳۳). بنابراین قید «منافی عفت» خود گویای نوع و کیفیت رابطه در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی است و در صورتی که منجر به اعمالی خارج از شوون و مرزهای اخلاقی و شرعی شود، مستحق مجازات دانسته می‌شود.

در جرایم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی یا فضای مجازی، هرچند با عنایت به قاعده «تسبیب» می‌بایست همواره به دنبال علت فردی یا گروهی برای ارتکاب جرم بود، اما حسب شرایط متفاوت این عرصه، از عامل یا عاملان برای نامیدن مرتکبان جرایم یاد می‌شود (قلیپس، ۱۳۹۰: ۵۷). در این صورت جستجوی علل و عوامل گسترش روش‌های منجر به جرم‌انگاری روابط نامشروع در فضای مجازی و شبکه‌های

رایانه‌ای، در صورت بروز اختلاف در رسیدگی به موضوع، به قوانین دیگر، از جمله قانون آیین دادرسی مدنی احاله می‌کند (مستند به تبصره ماده ۵۲ قانون جرایم رایانه‌ای). در این صورت، حتی قضات و دستگاه‌های مرتبط می‌توانند یک جرم را که ممکن است چند نفر در چند مکان مختلف در آن دخیل هستند، تحت بررسی و تعقیب قرار دهد. بنابراین یکی از راهکارهای اساسی برای رفع مشکلات در حوزه جرایم مرتبط با روابط نامشروع، ایجاد یک رویه واحد قضایی برای رسیدگی به جرایم در این حوزه است.

با الهام از قاعده «تسبیب»، شناسایی عوامل و فاعلان جرایم مرتبط با روابط نامشروع، نیازمند اتخاذ رویکردی فقهی و حقوقی است تا در پرتو آن بتوان به «نوعی ضرورت ایجاد امنیت اعتقادی و مذهبی» دست یافت (موسوی و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۵۱). از این رو تعیین مرجع صالح و تخصصی یک نیاز اساسی در جرایم مرتبط با روابط نامشروع است تا در پرتو آن بتوان به نارسایی‌های قضایی و حقوقی پاسخ داد، به‌طوری‌که می‌بایست حرمت تولید، نگهداری، نسخه‌برداری، انتشار، اجازه، خرید و فروش حاوی مباحث گمراه‌کننده، الغای خصوصیت کرده و نسبت به حرمت منابعی نظیر سایت، اپلیکیشن‌ها و برنامه‌های حاوی مطالب ضلال، حکم داد. همچنان‌که پالایش و نگهبانی از مرزهای ایدئولوژیک نیز در این زمینه مهم است (اسماعیلی و نصراللهی، ۱۳۹۵: ۷۰). صورت کلی ارائه‌شده توسط منابع فقهی، حرمت فحشاء، لہو، غنا، مسکرات، آلات قمار و نظیر آن است (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ۱۵۸) که در منابع فقهی مورد توجه بوده و قابل تسری به عرصه روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی را نیز دارد. از این رو، جلوگیری از محرمات اخلاقی و ترویج شیوه‌های خلاف شرع و اخلاق می‌بایست در حوزه جرم‌انگاری روابط نامشروع در منابع حقوقی نیز آورده شود.

۳-۲-۲- مرزبندی میان ضرورت‌های تعامل اجتماعی و اعمال منفای عفت عمومی

۱۴۳۱: ۱۱۸/۱). بر همین اساس، حتی جرم‌انگاری مصادیق آنان نیز در حقوق اسلامی تعبیه شده و متناسب با نوع، میزان و مکانی که این جرایم در آنان صورت می‌گیرد، سازوکاری کیفری در نظر گرفته شده است. از جهت کلی و تقبیح امور یادشده، تفاوتی میان اعمال یادشده در فضای واقعی و مجازی وجود ندارد، یعنی همان‌طور که قرارداد دادن فضای فیزیکی برای این جرایم حرام است (شیخ انصاری، ۱۴۳۱: ۱۲۳/۱)، انجام آنان در فضای سایبر نیز حرام بوده و مستوجب کیفر برای مسببان آنان خواهد بود، اما این رویه همسان در عرصه صدور احکام به دلیل تفاوت در بستر انجام اعمال و همچنین نوع دسترسی و شرایط زمانی، قدری متفاوت است. بنابراین در رویه تخصصی، میان برخی جرایم مشابه در فضای واقعی و فیزیکی یا فضای سایبر تفاوت‌هایی وجود دارد که در عرصه صدور احکام کیفری نیز نمود آن قابل مشاهده است.

توضیح این که جرایم مربوط به شبکه‌های اجتماعی به عنوان بخشی از فضای سایبری به قدری پیچیده است که ارائه یک قانون و راهکار ملی نمی‌تواند پاسخگوی مشکلات ناشی از آنان باشد (خلیل‌زاده، ۱۳۹۳: ۴۳). به همین دلیل قوانین و مقررات در این حوزه می‌بایست به نحوی سازماندهی شوند که بر مشکلات ناشی از عنصر «مکان» نیز غلبه کنند. بنابراین هم تعلق داشتن جرایم به چند مکان و هم دشواری در پیدا کردن فرد یا افراد مرتکب، چالش حقوقی در رسیدگی به جرایم مرتبط با روابط نامشروع به‌شمار می‌روند.

۳-۲-۱- دشواری مسبب یا مسببان

با مشاهده قوانین و مواد مرتبط با رسیدگی به روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی، «تعیین مرجع صالح رسیدگی به جرایم سایبری» یک چالش عمده است، هرچند بر مبنای نگرش حقوق داخلی، مرجع صالح رسیدگی به جرایم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی و یا آن‌چه جرایم سایبری خوانده می‌شود، مرجع محل وقوع جرم می‌باشد، اما در صورت عدم امکان تعیین محل وقوع جرم که غالباً چنین امکانی میسر نیست، محل گزارش یا کشف ملاک خواهد بود (امینی‌نیا و علیزاده، ۱۳۹۷: ۵۹). بنابراین در شرایطی که یافتن عنصر مکان برای تعیین اسباب و علل بروز جرم دشوار باشد، قانون‌گذار با استناد به اصل ۷۵۹ قانون جرایم

نتیجه‌گیری

جرم‌انگاری روابط نامشروع در قوانین داخلی از یک مشکل عمومی و مشکلات اختصاصی رنج می‌برند. مشکل عمومی که در نزد همه نظام‌های حقوقی دیده می‌شود، دشواری در پی بردن به عنصر «مکان» در رسیدگی به این جرایم در شبکه‌های اجتماعی است، به‌طوری‌که عامل یا عاملان این‌گونه جرایم یا همواره ناشناس باقی می‌مانند یا این‌که در یک کشور دیگر بوده و تابع مقررات ملی خود هستند. برای رهایی از این دشواری، تعاملات بین‌المللی حقوقی با کشورهای مختلف برای یافتن جرایم خطرناک که ناقض حریم خصوصی افراد به‌شکل قابل توجهی هستند یا این‌که عفت عمومی را جریحه‌دار می‌کنند، امری ضروری است. برای رفع این مشکل می‌بایست به نوعی رویه مشترک قضایی در سطح بین‌المللی نیز دست یافت که ضمن حفظ تفاوت‌های فرهنگی، موارد مجرمانه مرتبط با شهروندان در جامعه ایران را شناسایی و نسبت به رسیدگی آنان و ازجمله جرایم مشهود اقدام نمود. بنابراین با پیروی از قاعده فقهی تسبیب، تا جایی که شرایط مهیا باشد، پیگیری، شناسایی و اقدام قضایی در داخل و خارج برای یافتن عوامل، مسببان و کسانی که به‌نحوی از انجا باعث دامن‌زدن به روابط نامشروع می‌شوند، امری ضروری است.

علاوه بر این، بر مبنای قاعده فقهی تسبیب، گنجاندن اصولی نظیر آگاهی و انگیزه عمدی فرد یا افراد برای ارتکاب جرم در روابط نامشروع می‌تواند کاستی‌های حقوقی را برطرف سازد. همچنان‌که پیروی از این رویه می‌تواند تمایز میان روابط مشروع و طبیعی در عرصه اجتماعی را در مقایسه با روش‌هایی که منجر به فساد می‌شوند، نشان دهد تا زمینه برخورد با عناصر و عوامل اصلی به‌نحو بهتر و مؤثرتری فراهم گردد، بدین‌ترتیب عنصر «آگاهی» و «عمد غایی» که بتواند مراحل تولید، ذخیره، نگهداری با هدف تجارت یا فساد در میان مردم را سبب شود، تحت عنوان قاعده تسبیب به‌عنوان عامل جرم و بزه‌کاری شناخته شده و در زمره مصادیق جرم‌انگاری روابط نامشروع قرار می‌گیرد. در حوزه اصلاح قوانین برای مقابله و جرم‌انگاری روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی نیازمند در پیش‌گرفتن رویه تخصصی و ایجاد یک مرکز و قانون واحد برای مقابله با چنین جرایمی هستیم یا این‌که بتوان مواد پراکنده در قوانین

تعامل انسان‌ها با یکدیگر امری بدیهی و پذیرفته شده است و حتی با استنباط از قواعد فقهی، تعامل با یکدیگر در فضای مجازی نظیر پیامک‌دادن در حد ضرورت، مشکلی ندارد. مستند این رفتارها از نظر فقه، «الضرورات تقدر بقدرها» است (شیخ انصاری، ۱۴۳۱: ۱۰۱)، البته باید حدود را نگه داشت و از تعدی در این موارد پرهیز نمود، زیرا آیات و روایات، انسان را از مقدماتی که باعث تحریک به ارتکاب گناه می‌شوند و یا آن‌چه مقدمه زنا است، باز می‌دارد (صدیقی، ۱۳۹۹: ۱۲۲). بنابراین از منظر فقهی و به تبع آن در نگرش حقوق اسلامی، صحبت کردن با نامحرم چه در فضای فیزیکی و چه در فضای شبکه‌های اجتماعی در صورتی‌که با قصد لذت و شهوت نباشد، مانعی ندارد، زیرا اگر اسلام روابط آزاد افراد را منع نموده به دلیل تبعاتی است که این‌گونه روابط به دنبال دارند، بدین‌ترتیب چت و گفتگوی اینترنتی در صورتی‌که به فساد منجر شود، نامشروع است (مسعودی‌نیا، ۱۴۰۱: ۶۴). به همین دلیل، مرزهای اعمال منافی عفت عمومی جامعه با اعمالی که طبیعی بوده و منجر به فساد نمی‌شود، نیازمند تبیین، ذکر مصادیق و همچنین روشن‌نگری برای جامعه حقوقی و شهروندان است تا در صورت بروز به‌شکل بهتری بتوان مطابق قاعده تسبیب، عوامل و اسباب پدیدآمدن چنین روابط نامشروعی را شناسایی و مجازات نمود. در غیر این صورت، روابط خارج از محدوده تعیین شده، مشمول ماده ۶۳۷ قانون مجازات اسلامی می‌شود که در آن بیان شده است: «هرگاه زن و مردی که بین آن‌ها علقه زوجیت نباشد، مرتکب روابط نامشروع یا عمل منافی عفت غیر از زنا، از قبیل تقبیل یا مزاجه شوند، به شلاق تا نودونه ضربه محکوم خواهند شد و اگر عمل منافی با عفت و اکراه باشد، فقط اکراه‌کننده تعزیر می‌شود.» تسری رویکرد اخیر و تمایز میان اعمال طبیعی در حوزه اجتماعی و اعمال منافی عفت عمومی به‌نحوی باید باشد تا در پرتو آن بتوان جرایم مشهود در این زمینه را شناسایی و نسبت به مجازات آنان اقدام نمود، در صورتی‌که بتوان اسباب و علل پدیدآمدن جرایم مشهود را شناسایی نمود، زمینه برای پیشگیری و برخورد کیفری با روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی به‌نحو بهتری میسر می‌شود. همچنان‌که با تعاملات قضایی بین‌المللی می‌توان نسبت به شناسایی و مقابله با جرایم مشهود در این زمینه اقدام نمود.

- آقای‌نیا، حسین و عابد، رسول (۱۳۹۱). «تحلیل و مقارنه‌ای میان «قانون جرایم رایانه‌ای» و «قانون سمعی و بصری»». فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۵۹: ۱۳-۵۲.

- بجنوردی، سیدمیرزا حسن (بی‌تا). *القواعد الفقهیه*. قم: انتشارات اسماعیلیان.

- تقی پور، علیرضا و زرینه، مرتضی (۱۳۹۵). «پاسخ کیفری در قبال هرزه‌نگاری سایبری در اسناد بین‌المللی و قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸». *مجله حقوقی دادگستری*، ۹۹: ۵۷-۸۱.

- تمیمی آمدی، عبدالواحد (۱۴۱۰). *غررالحکم و درر الکلم*. قم: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.

- توحیدی نافع، جلال و امیرلی، حسین (۱۳۹۵). «بایسته‌های کیفرگزینی در رویارویی با جرایم سایبری با تأکید بر رویه قضایی». *مجله حقوقی دادگستری*، ۱۰۱: ۳۸-۶۰.

- حبیب‌زاده، محمدجعفر و رحمانیان، حامد (۱۳۹۰). «هرزه‌نگاری در حقوق کیفری ایران». *مجله حقوقی دادگستری*، ۷۶: ۱-۱۰.

- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۳). *وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*. بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.

- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۳۸۶). *وسائل الشیعه*. ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران: نشر کتابچی.

- خلیل‌زاده، مونا (۱۳۹۳). *مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در برابر حملات سایبری*. تهران: انتشارات مجد.

- رحیمی، محمدهادی (۱۳۹۸). «مسئولیت‌های حقوقی در جرم‌زایی جرایم جنسی کودکان در فضای مجازی در نظام حقوقی ایران». *فصلنامه مطالعات فقه و حقوق رسانه*، ۱(۱): ۷۵-۹۳.

- شیخ انصاری، مرتضی (۱۴۳۱). *کتاب المکاسب*. جلد اول و دوم، قم: مجمع الفکر الاسلامی.

- صدیقی، عبدالحسین، رستمی نجف‌آبادی، حامد و ابراهیمیان، حجت‌الله (۱۳۹۹). «مصادیق جدید روابط نامشروع

مختلف را تحت عنوان یک قانون معین برای پیشگیری و جرم‌انگاری روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی گردهم آورد، ضمن این‌که قانون جرایم رایانه‌ای از جهت رسیدگی تخصصی به جرایم روابط نامشروع در شبکه‌های اجتماعی نیازمند اصلاح است، ازجمله اصل ۷۵۹ از قانون جرایم رایانه‌ای که جهت رفع اختلاف در صلاحیت، مخصوصاً از جهت این‌که عنصر «مکان» و نقش چند فرد در یک جرم روابط نامشروع در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی همواره محل چالش است، رسیدگی به چنین مواردی را به دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی واگذار کرده است.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: در این پژوهش، نویسنده به‌عنوان نویسنده منفرد و مسؤول است.

تشکر و قدردانی: ابراز نشده است.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

- ابراهیمی، محسن (۱۳۹۷). *هرزه‌نگاری، فرهنگ و جرم شناسی*. تهران: انتشارات فرهامه.

- احمدلو، محمود (۱۳۷۷). *سیاست جنایی تقنینی و قضای ایران در زمینه جرایم مبتنی بر رابطه نامشروع*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

- اسماعیلی، محسن و نصراللهی، محمدصادق (۱۳۹۵). «پالایش فضای مجازی، حکم و مسائل آن از دیدگاه فقهی». *مجله پژوهشی دین و ارتباطات*، ۴۹: ۵۳-۸۰.

- امینی‌نیا، عاطفه و علیرضا، حمیدرضا (۱۳۹۷). «اعمال صلاحیت کیفری (تعارض قوانین) در مورد جرایم ارتكابی در فضای سایبر». *ماهنامه پژوهش ملل*، ۳۰:

- نجفی، حسین، زراعت، عباس، یزدیان، جعفر و گلی، سامان (۱۳۹۹). «مشروعیت جرم‌انگاری عمل تولید، توزیع و انتشار بدافزارها در فضای سایبر». فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۲۳: ۴۱۵-۴۳۸.

غیر از زنا و مجازات آن در فقه اسلامی و حقوق ایران و افغانستان». دوفصلنامه مطالعات تقریب مذاهب اسلامی، ۱۵: ۵۳-۱۳۰.

- عالی‌پور، حسن (۱۳۹۵). حقوق کیفری فناوری اطلاعات. تهران: نشر خرسندی.

- غفاری چراتی، صالح، هادی تبار و اسماعیل، قدسی، سیدابراهیم (۱۳۹۷). «تحلیل ارکان مادی و معنوی هرزه‌نگاری رایانه‌ای در نظام حقوقی ایران». فصلنامه قضاوت، ۹۶: ۴۹-۷۹.

- فلیپس، ویلیام (۱۳۹۰). مبانی سینما. ترجمه رحیم قاسمیان، تهران: نشر ساقی.

- قیاسی، جلال‌الدین و ثقفی، پریسا (۱۴۰۰). «نحوه عملکرد رویه قضایی در رویارویی با محتوای مجرمانه؛ با نگاهی به اصطلاح رابطه نامشروع مجازی». فصلنامه مدرس حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۱(۲): ۱۳۱-۱۴۸.

- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۴). گفت وگو با مانوئل کاستلز. ترجمه حسن چاوشیان، و لیلا جوافشانی، تهران: نشر نی.

- محقق حلی، نجم‌الدین جعفر بن حسن (۱۴۱۲). شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام. جلد دوم، قم: انتشارات مؤسسه اسماعیلیان.

- مسعودی‌نیا، محمد (۱۴۰۱). «روابط نامشروع در فضای مجازی از منظر فقه جزایی». فصلنامه فقه جزای تطبیقی، دوره دوم، شماره اول، صص ۶۱-۶۹.

- منتظری، حسینعلی (۱۳۷۳). رساله استفتائات. تهران: نشر تفکر.

- موسوی، سیدجمال، روحانی مقدم، محمد و آقای بیجستانی، مریم (۱۴۰۱). «تدابیر پیشگیری از جرایم سایبری با تأکید بر اقدامات پلیسی با رویکردی فقهی». فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۲۶: ۳۲۳-۳۵۸.

- میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۹۲). حقوق کیفری اختصاصی (جرایم علیه اشخاص). تهران: انتشارات میزان.